

Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій
Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницький обласний краєзнавчий музей
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

85-річчю утворення Хмельницької області

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
"ХМЕЛЬНИЧЧИНА:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"**

Хмельницький
2022

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України
Протокол №6 від 08.09.2022 р.*

Редакційна колегія:

Баженов Лев Васильович, доктор історичних наук, професор, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України (голова); *Брицька Олена Миколаївна*, директор Хмельницького обласного краєзнавчого музею (співголова, відповідальний редактор); *Єсюнін Сергій Миколайович*, кандидат історичних наук, учений секретар Хмельницького обласного краєзнавчого музею (співголова, відповідальний секретар); *Блажевич Юрій Іванович*, кандидат історичних наук, доцент, голова Хмельницької міської організації Національної спілки краєзнавців України, *Місінкевич Леонід Леонідович*, доктор історичних наук, професор, проректор Хмельницького університету управління та права, *Олійник Юрій Васильович*, кандидат історичних наук, завідувач відділу Державного архіву Хмельницької області, *Смолій Тетяна Володимирівна*, заступник директора Хмельницького обласного краєзнавчого музею.

Рецензент:

Григоренко Олександр Петрович, доктор історичних наук, професор.
Комарницький Олександр Борисович, доктор історичних наук, професор.

М 34 **Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції "Хмельниччина: історія та сучасність"**, присвяченої 85-річчю утворення Хмельницької області / Ред.кол. Баженов Л.В. (голова), Брицька О.М. (співголова, відповід. редактор); Єсюнін С.М. (співголова, відповід. секретар) та ін. – Хмельницький, ФОП Стрихар А.М., 2022. – 420 с.

ISBN 978-617-7600-59-5

Збірник містить матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції з міжнародною участю "Хмельниччина: історія та сучасність", яка відбулась 22 вересня 2022 року та присвяченої 85-й річниці утворення Хмельницької області.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

УДК 94 (477.43)

ЗМІСТ

ДО УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	6
ПРИВІТАННЯ ГОЛОВИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ <i>Сергія Гамалія</i>	6
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ <i>Віолети Лабазюк</i>	8
ВСТУПНЕ СЛОВО ДИРЕКТОРА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ <i>Олени Брицької</i>	9
ІСТОРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	10
<i>Сергій Єсюнін</i> . ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ (НИНІ – ХМЕЛЬНИЦЬКА) ОБЛАСТІ	10
<i>Вадим Григоренко, Олександр Григоренко</i> . ХМЕЛЬНИЧЧИНА (КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ) В ПЕРШІ ТИЖНІ НАПАДУ НІМЕЧЧИНИ НА РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ	25
<i>Лев Баженов</i> . ДОСЛІДЖУЮЧИ МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ, ВИКОНУЄМО ПАТРІОТИЧНИЙ ОBOB'ЯЗОК (Про розвиток краєзнавчого руху в 2017-2022 рр.)	35
<i>Юрій Блажевич, Надія Балабуст</i> . МІЖНАРОДНЕ ПАРТНЕРСТВО ХМЕЛЬНИЧЧИНИ І МІСТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО НАПАДУ ПУТІНСЬКОЇ РОСІЇ НА УКРАЇНУ (АНАЛІТИЧНА ХРОНІКА, КОМЕНТАРІ, ЛЮТИЙ-СЕРПЕНЬ 2022 р.	40
ДАВНЯ ІСТОРІЯ КРАЮ	50
<i>Сергій Демидко</i> . ГЕНЕЗИС ТОРГІВЕЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТА МИТНИХ ВІДНОСИН НАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ ТА ПОДІЛЛЯ У VI тис. до н.е. – XVI ст. н.е.	50
<i>Юрій Хоптяр, Андрій Хоптяр</i> . ПЕРША ЗГАДКА ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЯРМОЛИНЦЯХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (XV – XVIII ст.)	64
<i>Тетяна Будяй</i> . ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ – НАЦІОНАЛЬНА СВЯТИНЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	68
<i>Євген Нагурний</i> . АРТИЛЕРІЯ МЕДЖИБІЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ ТА ФОРТУ «РАКОВЕЦЬ» У XVI-XVII СТОЛІТТЯХ	74
<i>Анатолій Трембіцький</i> . ІСТОРИКО-КАРТОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО	78
<i>Лілія Іваневич, Анатолій Трембіцький</i> . УКРАЇНА–«РОКСОЛЯНІЯ» У ПРАЦЯХ ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО	83
<i>Владислав Берковський</i> . ДО ІСТОРІЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОРЕНДИ СЛАВУТСЬКОГО КЛЮЧА У XVII-XVIII СТ.	86
<i>Валентин Пагор</i> . ВПЛИВ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ НА МІСТОБУДІВНИЙ РОЗВИТОК КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО (ЗА ПЛАНАМИ XVII-XVIII СТ.)	90
<i>Ігор Западєнко</i> . «ОПИС ДВОРУ МЕДЖИБІЗЬКОГО...» 1754 РОКУ: НОВИЙ ПЕРЕКЛАД, РЕКОНСТРУКЦІЯ, ЛОКАЛІЗАЦІЯ НА ТЕРЕНАХ МІСТА	95
<i>Володимир Байдич</i> . ІНВЕНТАР 1765 РОКУ – ЯК БЕЗЦІННЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МЕДЖИБОЗЬКОГО ЗАМКУ ТА МІСТЕЧКА МЕДЖИБІЖ	104
<i>Вадим Яблонський</i> . ДІЯЛЬНІСТЬ ОРДЕНУ ТРИНІТАРІЇВ В ТЕОФІПОЛІ	110
<i>Сергій Трубчанінов, Юрій Бондар, Олена Гевель</i> . ПІОНЕРИ ПОВІТРОПЛАВАННЯ ТА ПОДІЛЛЯ ..	117
<i>Світлана Крижановська</i> . НА ВЕРШИНІ БЕЛЬМОНТУ: МИНЬКОВЕЦЬКИЙ КЛЮЧ ТА ЙОГО ВЛАСНИКИ	122
<i>Юрій Олійник, Анна Олійник</i> . С. МАЛІЇВЦІ В ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	125
<i>Наталія Крени</i> . МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ СЕЛА ЛАШКИ (НИНІ БЕРЕЗНЕ) ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	128
<i>Світлана Коржик</i> . КОМПЛЕКСНЕ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕЛА ЯЛИНІВКА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ	130

ІСТОРИЯ КРАЮ ХІХ-ХХІ СТОЛІТТЯ	160
Юлія Лінська. ТАРГОВИЦЬКА КОНФЕДЕРАЦІЯ ЯК ПРИКЛАД СЕПАРАТИСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ	160
Валерій Кундельський. НАСАДЖЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ РОСІЙСЬКОЮ ВЛАДОЮ В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	162
Наталія Гриськова. ЕТНОКОНФЕСІЙНА ПОЛІТИКА САМОДЕРЖАВСТВА НА ПОДІЛЛІ В УМОВАХ ІНКОРПОРАЦІЇ КІНЕЦЬ ХVІІІ – 30-ТІ РОКИ ХІХ СТОЛІТТЯ	167
Ніна Стрижак. ПРАЦЯ М. ДАНИЛЬЧЕНКО «ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ СВЕДЕНИЯ ПОДОЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ» ЯК ДЖЕРЕЛО В ДОСЛІДЖЕННІ ЕТНОГРАФІЇ КРАЮ»	177
Олександр Кравчук, Надія Марценюк. ТВОРИ А. ПОСТОЛОВСЬКОГО «НАРОДНЯ ОСВІТА НА ПОДІЛЛІ» ТА «МІЙ ЖИТТЄПИС» (1967 р.)	179
Вадим Стецюк. ГЕОГРАФІЧНИЙ ТА ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИЙ РОЗПОДІЛ ПРИЗОВНИКІВ З КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПОВІТУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	184
Андрій Задорожнюк. КАТОЛИЦЬКІ СВЯТИНИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ НА РЕЛІГІЙНИХ МЕДАЛЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	190
Тетяна Герасимчук. ВИДАВНИЧА СПРАВА КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	196
Віктор Адамський. ПОДІЛЬСЬКА ГУБЕРНСЬКА РАДА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ІНСТИТУЦІЙНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД	204
Сергій Олійник. ПОДІЛЬСЬКА ЗВИТЯГА 4-Ї ЗОЛОЧІВСЬКОЇ БРИГАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ВЛІТКУ 1919 РОКУ	208
Олександр Шолк. ІНОЗЕМНІ ПІДРОЗДІЛИ АРМІЇ УНР В КАМПАНІЇ 1920 РОКУ НА ПОДІЛЛІ	210
Валерій Нестеренко. ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ В НОВО-УШИЦЬКОМУ РАЙОНІ У 1920-ТІ РОКИ	213
Олександр Комарніцький, Людмила Комарніцька. ГАЗЕТИ «КОМСОМОЛЕЦЬ ПРИКОРДОННЯ» І «СТУДЕНТ ПРИКОРДОННЯ» ПРО УЧАСТЬ МОЛОДІ У КАМПАНІЯХ МОБІЛІЗАЦІЇ КОШТІВ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЛЯ (КІНЕЦЬ 20-Х – ПОЧАТОК 30-Х РР. ХХ СТ.)	216
Галина Матушок. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕДІНСТИТУТ У РОКИ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»: МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА, МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТРУДОВОГО І СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВІВ	219
Віктор Прокопчук, Олена Айвазян. ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ МАСОВИХ БІБЛІОТЕК ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У 1970-Х РОКАХ: ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ І НАСЛІДКИ	223
Микола Дзизінський, Даніела Хоптюк, Даніела Пристуна. МОЛОДЬ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ У 1970 - НА ПОЧАТКУ 1980-Х РР.: ПРАКТИКИ ПОВСЯКДЕННОСТІ (ЗА СПОГАДАМИ ПРИСТУПИ МІЛІЇ МИКОЛАЇВНИ ТА ЗАВОРОТНОЇ ГЕНЕФИ БРОНІСЛАВІВНИ)	231
Зоя Тунцева. ТОЛОКА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ 1960-Х РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ С. ШПИЧИНЦІ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО Р-НУ)	232
Віктор Войковський. ПЕРШОМУ ЕНЕРГОБЛОКУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ АЕС – 35 РОКІВ!	234
Микола Панасюк. НАДАННЯ НЕТІШИНУ СТАТУСУ МІСТА ОБЛАСНОГО ЗНАЧЕННЯ. ЯК ЦЕ БУЛО...	238
Олександр Завальнюк. ВНЕСОК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА (1992-2021 рр.) У ВИВЧЕННЯ МИНУВШИНИ ПОДІЛЛЯ / ХМЕЛЬНИЧЧИНИ	241
Леонід Місінкевич. ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИЗНАННЯ (ДО 30-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова)	248
Анатолій Скрипник. КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЛАНОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТЕХНІКУМ-ІНТЕРНАТ У 2000-2005 РР.	257
Володимир Захар'єв /із Ватралів/. ФЛАГМАН СІЛЬСЬКОЇ ПРОФТЕХОСВІТИ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ	261
Анна Прокопчук. ДОБРОВОЛЬЦІ КОРПУСУ МИРУ США НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ	269

ВИДАТНІ ПОСТАТІ КРАЮ	274
<i>Олена Шаварська</i> . ПЕРШІ ПОДІЛЬСЬКІ МАЙСТРИ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА	274
<i>Василь Фениур</i> . АРХІТЕКТОРИ ПОДІЛЛЯ ХІХ СТ.	276
<i>Лариса Рудюк</i> . ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ БЛАГОУСТРОЮ ЄПАРХІАЛЬНОГО АРХІТЕКТОРА ДМИТРА ОСВАЛЬДА	285
<i>Олександр Романюк</i> . БАТЬКО І СИН (Вінцент та Зигмунд Красінські)	289
<i>Олег Будзей</i> . МЕДИКИ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО 1920-Х РОКІВ, ОТОЛАРИНГОЛОГ АБЛОВ І ЙОГО РОДИНА	294
<i>Петро Мазур</i> . ГРОМАДСЬКО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІКАРЯ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО НА ІЗЯСЛАВЩИНІ (1918-1920 рр.)	327
<i>Петро Мазур</i> . ПРОТОПРЕСВІТЕР СЕМЕН ГАЮК : ЖИТТЯ ДЛЯ УКРАЇНИ	331
<i>Ганна Лотоцька</i> . НЕЛЕГКА ЖІНОЧА ДОЛЯ МАРІЇ УСТИЧ (1913 – 2001)	334
<i>Василь Горбатюк</i> . ГОЛОВЧИНЕЦЬКИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ ДИТЯЧИЙ БУДИНОК ІМ. СТАЛІНА КРІЗЬ КНИГУ СПОГАДІВ ЛЕВА ХМЕЛЬКОВСЬКОГО «ЯК МИ ЖИЛИ»	335
<i>Сергій Причишин-Кліновський, Микола Тютюнник</i> . ІСТОРІЯ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ КРАЄЗНАВЦЯ В. С. МОРОЗА (1938-2019) (до 85-ї річниці від дня народження)	338
<i>Валентин Ільїнський</i> . МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ ДАРМАНСЬКИЙ: ТРИ ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА	341
АРХЕОЛОГІЯ, МУЗЕЙНА ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА	348
<i>Юрій Клімчук, Ангеліна Наглюк</i> . АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КУКУТЕНЬ-ТРИПІЛЛЯ НА ТЕРИТОРІЇ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ У 1991-2021 рр.	348
<i>Олександр Надвірняк, Олег Погорілець</i> . ІЗ СФРАГІСТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ ДІКЗ «МЕЖИБІЖ»: ВИСЛА ПЕЧАТКА «ДЬИТЬСЛОВ-»	356
<i>Віктор Ветров, Олег Погорілець</i> . АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ В ЗОНІ ПІВДЕННОГО МУРУ МЕДЖИБІЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ	361
<i>Тетяна Ветрова, Віктор Ветров</i> . ДОСВІД НАУКОВОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ПОРЦЕЛЯНОВИХ ТА ФАЯНСОВИХ ВИРОБІВ ВИЯВЛЕНИХ ПІД ЧАС АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ МЕДЖИБІЗЬКОЇ ФОРТЕЦІ	367
<i>Андрій Матвєєв, Юлія Парой</i> . ХРАМ СВЯТИХ ПЕТРА І ПАВЛА У ПІЛЬНОМУ ОЛЕКСИНЦІ НА ГОРОДОЧЧИНІ – ВІДРОДЖЕННЯ ДУХОВНОЇ ТА АРХІТЕКТУРНОЇ ПАМ'ЯТКИ СЕЛА	371
<i>Катерина Данилова</i> . НУМІЗМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАДЛЕНА ОПАНАСОВИЧА АНОХІНА В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ОБЛАСНОМУ КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ	375
<i>Марина Горанська</i> . ІКОНОГРАФІЧНА КОЛЕКЦІЯ МУЗЕЮ: ІСТОРІЯ, РЕЛІГІЙНІ НАПРЯМКИ, СЮЖЕТНА ТЕМАТИКА	378
<i>Ольга Богун</i> . ГОНЧАРНІ ВИРОБИ ОСЕРЕДКІВ СМОТРИЧ, АДАМІВКА, МЕДЖИБІЖ, ЗІНЬКІВ, МИНЬКІВЦІ В ФОНДАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	383
<i>Наталія Поберезька</i> . «ПОШТОВІ МАРКИ ЯК ЗАСОБИ БЛАГОДІЙНОЇ ДОПОМОГИ» (за матеріалами філателістичної колекції Хмельницького обласного краєзнавчого музею)	387
<i>Ірина Корчевна</i> . ООЛОГІЧНА КОЛЕКЦІЯ ПТАХІВ З ФОНДІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ	393
<i>Неллі Мальована</i> . ОРНІТОЛОГІЧНА КВЕСТ-ПРОГРАМА ПО ЗАЛАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ «У ПОШУКАХ ЗНИКЛОГО ПТАХА»	400
<i>Оксана Мельничук</i> . МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МІСТА	405
<i>Юлія Ліпська</i> . СПЕЦИФІКА МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	411
<i>Тетяна Смолій</i> . РОБОТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	413
НАШІ АВТОРИ	416

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРДЕНУ ТРИНІТАРІЇВ В ТЕОФІПОЛІ

В даній статті робиться спроба проаналізувати роль та місце католицького Ордену Тринітаріїв в духовному та культурному житті містечка Теофіполя (Теофілоля) на Волині у XVIII – першій половині XIX ст., розглядається процес появи римсько-католицьких культових споруд в містечку, створення парафії, а також з'ясувати причини припинення діяльності ордену в Теофіполі.

Ключові слова: Теофіполь, Орден Тринітаріїв, тринітарії, костел, кляштор, Теофіла Яблоновська з Синявських, Теофілія Сапежина Яблоновська.

Католицькі ордени діяли на теренах України ще з часів Середньовіччя. Початково, монахів направляли сюди з політичною та духовною метою. Однак, після розпаду Королівства Руського і потрапляння Галичини та Поділля під вплив Польщі, різноманітні ордени отримали постійні осідки у Львові, Кам'янці та інших містах. Процес активного поширення монаших згромаджень на терени Волині розпочався здебільшого після Люблінської унії. Кожен з орденів мав свої чіткі завдання та обов'язки. Одним із таких був жебручий орден отців тринітаріїв.

Орден Тринітаріїв, або Орден Пресвятої Трійці (Ordo Sanctissimae Trinitatis de redemptions captivorum) для викуплення бранців є одним із найстаріших, що діє сьогодні, орденів (рис. 1). Заснували Орден в 1194 р. богослов Жан де Мат та пустельник Фелікс де Валуа, а затвердив статут в 1198 р. папа Інокентій III. Основним завданням Ордену в часи Середньовіччя і Раннього Нового часу був викуп християнських бранців із мусульманської неволі, пізніше – освітня діяльність та лікування хворих. Перші тринітарії, на теренах України, з'явилися у Львові 13 липня 1685 р. на запрошення єпископа Яна Казимира Денхоффа [15, с. 20-21]. Вони викупляли жителів Речі Посполитої, які потрапляли до турецько-татарської неволі. Впродовж 1688-1782 рр. польські тринітарії провели 18 викупних акцій, під час яких звільнили понад 500 бранців [10, с. 4]. На теренах України, костели та кляштори отців тринітаріїв діяли у Львові, Луцьку, Горохові, Кам'янці, Збаражі, Брацлаві, Теофіполі, Берестечку, Шумбарі, Кременці, Станіславові (Івано-Франківську) та ін. (рис. 2) (всього 27) [14, с. 4-8].

Поява тринітаріїв в Теофіполі пов'язана із діяльністю князівського роду Яблоновських, які придбали Чолганський Камінь (з 1739 р. – Теофіполь) 6 лютого 1681 р. у Синют [6, с. 116]. Особливо, із діяльністю княгині Теофіли із Синявських Яблоновської, дружини князя Олександра Яна Яблоновського, яка після смерті чоловіка у 1723 р. перебралася з Ляхівців до Теофіполя та їх сина Юзефа Олександра Яблоновського.

Тривалий час у Чолганському Камені було мало католиків. Тому, для своїх духовних потреб їм вистачало, збудованої ще в XVII ст., замкової каплиці, яку обслуговували отці домінікани із Ляховець [6, с. 140]. Проте, в першій половині XVIII ст. чисельність католиків значно зросла і постала необхідність будівництва костелу. В 1738 р. княгиня Теофіла Яблоновська клопоче до загальної дефініторії польсько-литовської провінції Св. Йоахіма Ордену Тринітаріїв і уже 7 жовтня того ж року отримує згоду на створення релігійної установи в Теофіполі [21, с. 225]. На запрошення княгині, наприкінці 1738 р. до містечка приїжджають отці тринітарії [11, с. 267]. 30 січня 1739 р. княгиня Яблоновська видала ченцям пожалування, яке 21 березня того ж року підтвердив її син Юзеф Олександр Яблоновський [21, с. 225]. 14 червня 1739 р. княгиня пожертвувала ченцям 40000 злотих та села Вовківці й Тараканівку.

2 листопада 1739 р. глава Луцького собору затвердив проект, а 24 лютого 1740 р. генеральна консисторія дала дозвіл на будівництво в Теофіполі костелу та кляштору [3, арк. 2-3] тринітаріїв. 5 листопада 1741 р. тринітаріям урочисто вручили новостворену установу, а о. Симон від Пресвятої Богородиці освятив каплицю нового костелу та кладовище [20, с. 94], а 30 червня 1742 р. освятили фундамент та перший камінь кляштора [21, с. 225].

В 1744 р. Теофіла побудувала муровану каплицю Св. Роха на католицькому кладовищі. Згадана каплиця мала три дерев'яні вівтарі: Св. Роха із реліквіями Св. Феліціана в дерев'яному Раці, Св. Кайетана та Св. Антонія Падуанського [1, арк. 270].

Перший костел тринітаріїв в Теофіполі (рис. 3) нагадував віленський костел: центрально або центрально поздовжній баневий храм з двобаштовим фасадом, купол розташовувався на високому барабані [20, с. 126], двоповерховий кляштор обмежувався карнизами з округлими кутами на два фасади з тривісним фронтоном і тринадцятигранним на боках, скріплених великими пілястрами [20, с. 140].

Теофіла Яблоновська подарувала тринітаріям копію образу Богоматері Ченстоховської, зображення розп'ятого Христа та Св. Онуфрія [21, с. 225]. 24 березня 1746 р. на високому вівтарі костелу встановили освячену папою статую Ісуса Назарянина (рис. 4). Дещо незрозумілим є хто ж із пап благословляв статую для теofilпольського костелу: на мідній гравюрі Юзефа Яна Філіповича, яка зберігається в Краківському національному музеї під номером MNK III-гус.-1528 вказано, що статую поблагословив папа Бенедикт XIII (1724-1730), о. А. Вітко вказує, що благословив папа Климент XII (1730-1740) [23, с. 441]. На нашу думку, швидше за все, статую поблагословив папа Бенедикт XIV (1740-1758), про що є згадка у праці М. Сікорського *Hypomena Ordinis Discalceatorum Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum*, виданій у Варшаві в 1753 р. [18, с. 794].

Освячення костелу тринітаріїв в Теофілполі 29 травня 1746 р. здійснив біскуп Луцький і Берестецький Францішек Антоній Кобельський, який дав костелу назву Пресвятої Трійці, Зачаття Пресвятої Богородиці, Святої Теофілі, Святого Архангела Михаїла, Святого Кайетана та Святого Йоана Непомука. Така довга назва свідчить про важливість храму. Цікаво, що князь Юзеф Яблоновський був автором фасадної таблиці костелу. Костел мав три вівтарі. На жаль, костел простояв недовго, уже на початку 1777 р. через дефекти в конструкції був розібраний. Будівництво нового костелу розпочалось в 1777 р., але через брак коштів припинилось через три роки [21, с. 233]. В 1804 р. будівництво тимчасово відновили, але в документі під 1828-1829 рр. згадується, що будівництво заморожене: «*Kościół zaś nowy tesi wyprowadzony z muru za gzyms do pul okten wyższych przez samych XX Tryniiarzow, ale dla niedostatku dotąd jeszcze nie ukończony*» [21, с. 233]. Під час відсутності костелу, літургії відправлялись в кляшторній каплиці.

2 червня 1746 р. за рішенням біскупа при костелі отців тринітаріїв створено парафію Пресвятої Трійці, до складу якої входили Теофілполь та села Карабіївка, Кароліна, Гаврилівка, Олійники, Строки, Заруддя, Кривовулька, Кунча, Коров'є, Михнівка, Новоставці, Вовківці, Криворудка, Тараканівка [5, с. 4]. Кількість парафіян в 1802 р. становила 1395 осіб, в 1900 р. - 1760 [13, с. 464].

Кількість тринітаріїв в Теофілполі з роками змінювалася. Наприклад, в 1797 р. мешкало 7 отців і 2 послушники; 1798 р. - 5 отців і 2 братів; 1802 р. - 7 капеланів і 2 братів; 1806 р. - 8 капеланів і один брат; 1818 р. - 8 капеланів; 1828 р. - 8 монахів, а в 1831 р. - до розпуску їх кількість сягала чотирьох [13, с. 471].

Основним заняттям Ордену босих братів небесної Пресвятої Трійці був викуп бранців із турецької й татарської неволі, створення притулків для відкуплених [7, с. 96], але теofilпольські отці тринітарії займались, в основному, душпастирством, опікою над хворими й немічними, освітянською діяльністю, надавали фінансову і медичну допомогу особам, що цього потребували. Маючи понад 1000 парафіян, тринітарії, враховуючи їх невелику кількість, забезпечували духовні потреби католиків, відправляли Святі Меси, сповідали не лише в Теофілполі, але й тих парафіян, які жили за межами містечка, ховали померлих, проводили молебні та ін.

Важливим напрямом діяльності отців тринітаріїв була освіта. В 1773 р. при кляшторі тринітаріїв працювала трикласна парафіяльна, пізніше - повітова школа, в якій на той час навчалося 60 учнів і працювало чотири учителі [6, с. 132], в 1799 р. - 40 дітей (22 в першому класі, 10 в другому і 8 в третьому) [1, арк. 277]. До речі, теofilпольська тринітарна школа була на 1816 р. єдиною повітовою школою в Старокостянтинівському повіті. В першому класі вивчали моральні науки, граматику, географію, історію Нового Заповіту, арифметику, польські й латинські слова, перекладали латинські вислови. В другому класі вивчали моральні науки, граматику, історію Старого Заповіту, географію і землепис, латинське і польське письмо, лічба ламаних та ін. В третьому класі вивчали християнську мораль, писання, історію повчань, виписи з латинської й рідної мови та їх тлумачення, життя видатних греків [1, арк. 277]. З кінця 1813 р. школа мала чотири класи, М. Гізицький перелічує предмети, які вивчалися у них: перший клас - наука християнська, наука моральна, граматика народна, географія Європи, історія Старого Заповіту, основи арифметики й латинської мови; другий клас - катехизм та наука моральна, граматика «піярська», історія Нового Заповіту, географія (решти частин світу), частини арифметики та виписи латинські з класичних авторів; третій клас - закінчення катехизму, наука моральна, вища граматика латинська з виписами, застосованими до моральної науки, закінчення арифметики й початок геометрії; четвертий клас - завершення науки моральної, поглиблена польська та латинська мови, основи фізики, вивчення французької й німецької мов [13, с. 534]. Також, М. Гізицький подає переліки учнів, які навчалися в кожному класі в 1802 р., всього: в першому класі - 43, другому - 8, третьому - 10, четвертому - 65. Кількість учнів в різні роки була різною. Наприклад, в 1802 р. - 126, 1805 р. - 65, 1807 р. - 63, 1808 р. - 60, 1810 р. - 63, 1812 р. - 88, 1813 р. - 78, 1814 р. - 83 [13, с. 539].

В 1803 р. теofilпольську школу перевіряв візитатор шкіл Волині, Поділля й України Тадеуш Чацький, який так відгукнувся про школу: «*Тринітарії мають директорів в Теофілполі, заклад новий; ні по-*

хвали, ні докору ще не заслужив»[13, с. 536]. З 1822 р. школа стала шестикласною та отримала статус гімназії, по завершенні якої учні мали змогу вступати до університету.

З візитації 1798 р. дізнаємось, що школа утримувалася кляшторним коштом. Також, кляштор утримував одного професора о. Яна Дамаскіна Тишкевича, а двох свіцьких – княгиня Теофілія Яблоновська. Візитація 1802 р. вказує, що професором залишався о. Ян Тишкевич, а свіцьких було уже троє – Сикстус Міжеєвський, Павел Куницький та Йозеф Язвінський. З 1806 по 1813 р. працювало двоє вчителів – о. Ян Тишкевич і о. Самуель Пшесмицький. З 1818 р. школу очолив о. Роман від Св. Матеуша Качановського, кандидат філософії Віленського університету, професор вимови й права. Вчителем математики й французької мови з 1815 по 1825 р. був о. Адам від Св. Вікентія Гжегожевського. Решта вчителів були свіцькими: Вовжинець Верешчинський, викладав в I і II класах моральні науки, Войцех Шмонівський – в I і II класах навчав латинської й німецької мов, Ян Шажевський – навчав російської мови, директором школи пізніше став Йозеф Ярославський [13, с. 538]. В 1822 р. працювали: вчитель вимови й французької мови о. Адам від Св. Вікентія Гжегожевський, вчитель релігії, права, історії й топографії о. Качановський, вчитель латинської й польської мови о. Мельхіор від Св. Мацея Косінського, вчитель фізики й математики о. Олександр від Св. Томаша Павловського; свіцькі вчителі: Верешчинський в I і II класах навчав арифметики, географії й моральної науки, Туркулл – російської мови, Юркевич – німецької мови [13, с. 545]. Останніми викладачами теофіпольської повітової школи були: о. Роман Качановський, кандидат філософії, випускник Віленського університету, з 1812 р. вчитель і наглядач повітової школи, в 1828 р. продовжував займати цю посаду; о. Єжи Білецький, професор математики, з 1827 р. префект теофіпольської парафіяльної школи та вчитель математики; о. Інокентій Новіцький, кандидат філософії, випускник Віленського університету, з 1823 р. виконував обов'язки вчителя фізики; о. Йоахім Ковальський, з 21 квітня 1829 р. викладав історію релігії; о. Августин Муссаковський, з 1829 р. виконував обов'язки вчителя польської й латинської мови [17, с. 15-17].

Пізніше, тринітарна школа перетворилася на одну з кращих в регіоні й працювала до 1831 р. Школою опікувався Віленський університет, тому, випускникам школи відкривалися двері для хорошої кар'єри в Російській імперії. Серед випускників школи були: декабрист Павло Хомич Дунцов-Вигодовський (в 1819 р. вступив до тринітарної школи) [4, с. 164-165], польський художник-портретист Ян Ксаверій Каневський (навчався в 1817-1820 рр.) [4, с. 175], скульптор Томаш Оскар Сосновський разом зі старшими братами Євгеном та Броніславом [8, с. 142].

Впродовж свого існування школа отримувала допомогу та пожертви. Зокрема, в 1811 р. Ігнацій Ротаріуш записав 2000 зл. (300 руб.), щоб з 1812 р. 6 % від зазначеної суми йшло на навчання бідних дітей [13, с. 537]; в 1817 р. власник Теофілполя розпочав будову нової, більшої школи [13, с. 537]; Віленський університет призначив по 600 руб. на рік на оплату світських викладачів, а княгиня Сапежина пообіцяла вимурувати будинок для школи, визначити місце для ботанічного саду, дати будинок для проживання свіцьких вчителів [13, с. 545]; відсотки від 500 руб. отриманих від пані Маріанни Фрогнет; місцевий лікар др. Йозеф-Кароль Гартман безплатно лікував учнів школи [13, с. 548].

Для потреб кляштора і тринітарної школи, на другому поверсі кляштора розташовувалась велика бібліотека на 610 томів і архів Ордену Тринітаріїв [7, с. 97]. В бібліотеці зберігалися книги латинською та польською мовами з різних країн Європи. Зокрема, можна було побачити книги, надруковані в Римі, Венеції, Парижі, Триденті, Кельні, Варшаві, Львові, Вільнюсі, Любліні, Празі, Бердичеві, Кракові, Почаєві, Познані, Відні та ін. [1, арк. 271-275]. Серед бібліотечних фондів зберігалися книги різної тематики: Святе Письмо, коментарі до Святого Письма, праці Отців Церкви, агіографічна література, літургійні книги, навчальні посібники з медицини та географії та ін. [9, с. 203] (детальніше про тематику книг у фондах теофіпольського кляштора в різні роки можна знайти в книзі Гізицького «Wspomnienie o Trinitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie» на с. 12-13). Після ліквідації російським царатом в 1832 р. Ордену Тринітаріїв в Теофілполі книги потрапили до Луцького тринітарного кляштору, а після закриття останнього у 1850 р. – до Луцько-Житомирської дієцезіальної семінарії. Пізніше частина книг опинилась в Бібліотеці Корніка (Польща), а частина – в Волинському науково-дослідному музеї у м. Житомирі, а в 1932 р. фонди передали до Всенародної бібліотеки УСРР (зараз – НБУ ім. В. І. Вернадського) [7, с. 97].

Про належність стародруків НБУВ до Теофіпольського кляштора тринітаріїв свідчать провенієнційні записи латинською мовою: «*Conventus Theophilopolitensis Ordinis Discalceatorum Sanctissimae Trinitatis Redemptione Captivorum*», «*Sum Conventus Theophilopolitensis Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptione Captivorum*» [7, с. 98]. Кілька цінних рукописних книг з бібліотеки кляштора отців тринітаріїв в Теофілполі є у вільному доступі на ресурсах Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: «*Zbiór okólników biskupich i rozporządzeń władz kościelnych od 1740-1826, przeznaczonych lub odnoszących się do klasztoru i kościoła*

Trynitarzy w Teofilpolu», «*Księga sznurowa klasztoru teofilpolskiego Trynitarzy 1799*», «*Personalia zakonników z klasztorów trynitarzkich na ziemiach wschodnich dawnej Polski, zestawiono ok. 1829 r.*».

Досить важливий внесок отці тринітарії зробили в розвиток медицини Теофіпольщини. В другій половині XVIII ст. з дозволу княгині Теофілії Сапежини з Яблоновських та старости Котельницького, кляшторним коштом збудовано дерев'яний шпиталь із дерева, пожертвованого старостою Котельницьким. Шпиталь був досить малим і спочатку зводився на короткий час. Окрім отців тринітаріїв, які лікували хворих, в теофіпольському шпиталі працювали католицькі парафіянки. Зокрема, в 1798 р. сестрами в шпиталі працювали Маріанна Янова (61 р.), Хелена Римажова (40 р.), Маріанна Мархівічова (54 р.), Соломія Сегетовичівна (43 р.), Констанція Невінська (56 р.) [1, арк. 277]. В шпиталі та тринітарній школі в 1822-1831 рр. працював відомий лікар Йосип Францович Гартман [6, с. 135].

Отці тринітарії також займалися господарськими справами. Згідно візитацій 1798, 1799 і 1804 р. можемо побачити, що кляшторне господарство було вельми розвиненим. Окрім земель, які належали тринітаріям, на території кляштора був великий сад, на місті якого сьогодні житлова забудова, броварня, пекарня, воскобійня [1, арк. 270-271]. До речі, наприкінці XVIII- на початку XIX ст. на теренах сучасної Теофіпольщини було дві броварні: одна - належала кляштору отців тринітаріїв в Теофілполі, інша - костелу Пресвятої Трійці в Базалії. Також, у власності кляштора були конюшні та інші хліви в яких утримували коней та худобу. Доглядала за тваринами челядь, яка проживала на кляшторній землі. Потреби кляштора в 1798 р. обслуговувало 18 працівників, які отримували заробітну плату. Оплата праці коливалась від 10 до 208 злотих [1, арк. 279]. З візитації 1821 р. дізнаємось про оплату працівників кляштора: органіст отримував 39 рублів на рік і мав халупу; працівник захристії - 30 руб.; кухарка - 15 руб., 104 буханці хліба, 4 корці жита, 1 корець пшениці, 2 ячменю, 3 гречки та 5 гороху і т. д. [14, с. 13]

Спочатку тринітарії мали небагато землі. Лише в 1790 р. Франціска Яблоновська надала 40000 квадратних ліктів землі, а її син «князь-козак» заповів пасіку [14, с. 10] (про неї мова піде нижче). Теофіла Сапежина Яблоновська дещо пізніше замінила земельні ділянки, дописавши ще 2900 квадратних ліктів землі [14, с. 10]. На кінець XVIII ст. у власності тринітаріїв було 42900 квадратних ліктів землі.

У власності тринітаріїв була пасіка, яка розташовувалася на південь від Теофілполя по тракту в напрямі Гаврилівки. Пасіку заклав в 1791 р. князь Доброгост Яблоновський, а в 1799 р. задокументував на користь кляштора. На території пасіки стояла халупа з коморою та хлівом. Для зимівлі бджіл споруджений льох [1, с. 277]. Також на балансі теофіпольського кляштора був лісовий масив в Острозькому повіті в 6 милях від Теофілполя, який називався Іляшівкою. Довжина і ширина лісу не була виміряна, а довжина об'їзду масиву приблизно складала 1,5 милі. Гізицький вказує, що дерев придатних для будівництва було мало, здебільшого один молодняк. Також вказує, що в 1818 р. боротьбу за ліс з тринітаріями розпочав поручик Хометовський, але йому не відомо чим справа закінчилася [14, с. 13].

На потреби Ордену від різних добродіїв було записано понад 132,5 тис. злотих. 40 тис. зл., як фондуш, заповіла княгиня Теофіла з Синявських Яблоновська, 16 тис. зл. - княгиня Барбара Сангушкова, 50 тис. зл. - граф Август Мошинський, власник Волочиська, 8500 зл. - граф Міхал Грохольський з Терешок та ін. [16, с. 1]. За записані на кляштор кошти тринітарії зобов'язувалися протягом одного року відправляти 360 Мес читаних, 5 співаних та 4 ювілейних [14, с. 10]. Про одну із таких ювілейних Мес дізнаємось із книги «*Modlitwy w czasie jubileuszowego Nabożeństwa w Kościele Teofilpolskim XX. Trynitarzów...*», яка зберігається в фондах Національної Бібліотеки у Варшаві. Очевидно, згадані ювілейні Меси були важливими, якщо до їх проведення дієцезія друкувала спеціальні збірники молитов зі стояннями. Під час ювілейної Меси 22 вересня 1826 р. здійснювалася процесія хресної ходи із молитовними стояннями: перша станція була в костелі перед великим вівтарем Господа Ісуса, перед вівтарем Найсвітлішої Богоматері Марії, перед вівтарем святих отців Жана де Мата та Фелікса де Валуа; друга станція - в каплиці Святого Роха на кладовищі; третя станція - в палацовій каплиці Сапег-Яблоновських; четверта станція - біля статуї Святого Яна Непомука [19, с. 3-7].

В цілому, кожен день теофіпольських отців тринітаріїв був чітко регламентованим: О 5 год ранку тринітарії йшли на ранкову молитву, тривалістю 1,5 год. Від 7-ї год відправлялася Свята Меса. В неділі та святкові дні співалися пісні до Матері Божої, відмовляли з парафіянами 5 псалмів в ім'я Непорочної Диви Марії й літанія з антифоном. Меса закінчувалася об 11 год. З 2-ї год навчання капеланські, а з 5-ї - катехези для парафіян. В суботу і Марійні урочистості співали *Salve Regina* та інші пісні до Матері Божої. З 6:30 год займалися капеланськими справами, а з 8:30 збиралися знову в костелі на молитву. Кожен чернець впродовж року зобов'язаний був відбути 10 днів реколекцій [14, с. 12].

В результаті визвольного антицарського польського повстання 1830-1831 рр. та участі в цих подіях власника Теофілполя князя Леона Сапегі та отців тринітаріїв статися після чого жорстка реакція. Теофіпольський маєток князя було конфісковано та передано у державну власність. Проте, матір князя

Ганна Сапега повернула маєток. Кляштор тринітаріїв уряд скасував, як і тринітарну повітову школу. Після скасування в 1832 р. кляшторна каплиця продовжувала виконувати функції парафіяльного храму [9, с. 199]. В самому кляшторі в 1835 р. розмістили новостворену парафіяльну трикласну школу, а в 1840 р. в кляшторі розквартирували частину II піхотної дивізії та лазарет [6, с. 134]. В 1841 р. сталася велика пожежа, яка зруйнувала кляштор і каплицю. Руїни монастиря простояли до 1887 р. (рис. 5) і були передані православної громаді Теофіполя на будівництва церкви [9, с. 158].

Таким чином, проаналізувавши діяльність отців тринітаріїв в Теофіполі можемо підсумувати, що час їх діяльності був часом культурного піднесення містечка. Оскільки, про нього знали не лише політичні кола Речі Посполитої та Російської імперії, але й інтелігенція. Тринітарна школа стала кращим навчальним закладом не лише Старокостянтинівського повіту, а прирівнення її до гімназії не лише дало змогу її випускникам вступати до університетів, але й сприяло зростанню статусу містечка. Скажімо, навіть такі міста як Красилів чи Старокостянтинів не мали таких навчальних закладів і діти вихідців із можливих родин цих міст навчалися в Теофіполі. Скасування царизмом Ордену Тринітаріїв в Теофіполі стало однією з передумов початку занепаду містечка.

Джерела та література:

1. ДАЖО, ф. 178, оп. 51, спр. 8. Wizyty Generalne Kosciolow i Klastorow Franciskanskich, Augustianskich, Trynitarzskich, Bernardynskich, Kapucynskich, od r. 1799 do r. 1804.
2. ДАЖО, ф. 178, оп. 51, спр. 11. Wizyty Generalne Kosciolow Swieckiech, w Dekanatach Dubinskim, Krzemeneckim, Ostrozkim, Zaslawskim i Staro-Konstantynowskim w r. 1799-m.
3. Дозвіл генеральної консисторії від 24 лютого 1740 р. на будівництво в Теофіполі костелу і кляштору тринітаріїв (латинською мовою). – арк. 2-3.
4. Лавринчук В. О., Байдич О. В., Триндюк Л. П. Теофіпольщина в особистостях. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. – 240 с.: іл.
5. Лист біскупа Францішека Антонія Кобельського від 2 червня 1746 р. до теофіпольського пароха (латинською мовою). – арк. 4-5.
6. Стасюк І. А. Історія міст і сіл Теофіпольського району Хмельницької області / І. А. Стасюк. – Т. І. – Хмельницький: Поділля, 2005. – 456 с., іл.
7. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Теофіпольського тринітарського монастиря: історія книгозбірні та провінції її стародруків // Літопис Волині: всеукр. наук. часопис. Чис. 8 / Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк: ВНУ ім. Л. Українки, 2010. – С. 95-100.
8. Шеретюк Р. М., Стоколос Н. Г. Мистецька спадщина ордену піарів на Волині у дискурсі культурних кодів модерної доби (кінець XVIII-перша третина XIX ст.). Монографія. – Рівне: О. Зень, 2022. – 270 с.
9. Яблонський В. В. Нариси історії культових споруд Теофіпольщини (XV-поч. XXI ст.). Вид. 2-ге. / Вадим Яблонський. – Дніпро: «Середняк Т. К.», 2022. – 158 с.: іл.
10. Ярмошик І. Волинезнавчі дослідження Яна Марека Гіжицького (1844-1925 рр.) // Часопис української історії, 2010. – № 18. – С. 94-99.
11. Betlej A. Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku. – Kraków: Wydawnictwo Societas Vistulana, 2010. – 450 s.
12. Decretum Reformationis pro Ecclesia Parochiali Teofilpoliensi (1761). – арк. 10-11.
13. Giżycki J. M. A. Spis ważniejszych miejscowości w powiecie Starokonstantynowskim na Wołyniu. – Stary-Konstantynów, 1910. – 782 s.
14. Giżycki J. M. A. Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukrainie. – Kraków: Na Składzie w Księgarni Katolickiej dra Wł. Miłkowskiego, 1909. – 112 s.
15. Chołodecki J. B. Trynitarze / J. B. Chołodecki. – Lwow, 1911. – 100 s.
16. Księga Sznurowa Klasztoru Teofilpolkiego Trynitarzy (od 1799 po 1822). – Teofilpol.
17. Personalalia zakonników z klasztorów trynitarzskich na ziemiach wschodnich dawnej Polski, zestawiono ok. 1829 r. (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/513307/edition/416216>)
18. Marianus a Sancto Stanislao, Hypomena Ordinis Disalceatorum Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum. – Varsaviæ, Typographia Collegii Scholarum Piarum, 1753.
19. Modlitwy w czasie jubileuszowego Nabożeństwa w Kościele Teofilpolskim XX. Trynitarzów, rozpoczynającego się w dniu 22. Września 1826 roku, przy obchodzeniu Stacyj Jubileuszowych odmawiać się mające. – Łuck, 1826.
20. Sobczynska-Szczepanska M. Architektura trynitarzy na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej / M. Sobczynska-Szczepanska. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017. – 345 s.
21. Sobczynska-Szczepanska M. Kościół i klasztor trynitarzy w Teofilpolu. Na marginesie książki Andrzeja Betleja Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku, Kraków, Wydawnictwo Societas Vistulana 2010 // „Biuletyn Historii Sztuki”. – LXXIII, z. 1/2, 2011. – S. 224-233.
22. Status Ecclesia Parochialis Theophilpoliensis sub cura RRPPFF
23. Witko A. Sobre la iconografía de Jesús Nazareno rescatado en los siglos XVII-XX / Folia Historica Cracoviensia, 2004. – Vol. 10. – P. 441.

Додатки:

Рис. 1. Отці Тринітарії: взуті і босі. З книги Chołodecki J. В. «Trynitarze»[с. 15]

Рис. 2. Костели і кляштори отців Тринітаріїв в Берестечку, Луцьку, Теофілполі, Браїлові, Кам'янці та Станіславі. Фрагмент мапи польської провінції Св. Йоахіма Ордену Тринітаріїв.

Рис. 3. Кляштор Тринітаріїв у Теофілполі. Малюнок Ф. Плаціді. XVIII ст.

Рис. 4. Фігура Ісуса Назарянина з Теофілпольського костелу Тринітаріїв. Мідна гравюра Юзефа Яна Філіповича. XVIII ст. Краківський національний музей. MNK III-гус.-1528

Рис. 5. Руїни колишнього Тринітарського монастиря та костел у Теофілполі, фрагмент малюнка Наполеона Орди, бл. 1870 р.

Сергій Трубчанінов
Юрій Бондар
Олена Гевель
м. Кам'янець-Подільський

ПІОНЕРИ ПОВІТРОПЛАВАННЯ ТА ПОДІЛЛЯ

У повідомленні висвітлено маловідомі сторінки біографії піонерів повітроплавання Жана-Франсуа де ла Порте д'Англьфора (1749–1784) та Яна Потоцького (1761–1815), які знайшли вічний спокій у подільській землі.

Ключові слова: повітроплавання, Поділля, Жан-Франсуа де ла Порте д'Англьфор, Ян Потоцький.

Однією із найдавніших мрій людства було повітроплавання. Із давніх-давен в різних країнах знаходилися сміливці, які безуспішно намагалися повторити політ птаха і здійнятися у небо. Лише в модерну добу з'явилися відповідні знання, котрі дозволили зробити успішні спроби. Не випадково, що саме у Франції, – передовій на той час державі, яка в технічному і науковому плані стояла вище за інших, – в епоху Просвітництва були винайдені повітряні кулі, які не лише здіймалися в повітря, але й могли піднімати пасажирів. За короткий час про успіхи французів дізналися в усій Європі. Як і все, що було модним у Франції того часу, досліди із повітряними кулями стали предметом жвавих обговорень при королівських дворах та в аристократичних салонах. Європу охопила справжня «повітряна лихоманка», коли в багатьох місцях робилися спроби піднятися в небо. Зазвичай технічні новинки досить довго торують шлях до свого визнання і використання в усьому світі. Іноді їхня промоція стає можливою лише завдяки діяльності харизматичних особистостей. Саме так сталося у Кам'янці-Подільському в травні 1784 р., всього через півтора року після перших польотів аеростатів французьких винахідників братів Монгольф'є та Жака Шарля, коли в подільське небо здійнялися виготовлені місцевими майстрами повітряні кулі. Учасниками даної події стали яскраві й неординарні особистості, авантюристи і мандрівники